

KORONAVİRÜS SALGINI DÖNEMİNDE EĞİTİM UYGULAMALARININ ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNE GÖRE ANALİZİ: KOSOVA CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Mehmet ÜLKER¹

¹ Dr, Müdür, Yunus Emre Enstitüsü, Priştine, Prizren ve İpek Yunus Emre Enstitüsü Türk Kültür Merkezi, mehulker@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9072-8868.

Geliş Tarihi: 29.08.2020 Kabul Tarihi: 10.12.2020 DOI: 10.37669/milliegitim.787731

Öz: Bu çalışmada, koronavirüs salgını döneminde Kosova Cumhuriyeti'ndeki eğitim faaliyetlerinin durumu, eğitim sisteminde yaşananlar ve bunlara yönelik üretilen çözümler ortaya konmuş; koronavirüs dönemi ve öncesindeki geleneksel uygulamalara yönelik öğretmen/öğrenci görüşleri incelenmiştir. Bu yolla, ilgili alanyazına ve karar vericilerin görüşlerine katkı sağlayacak veri temin edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma, karma araştırma deseni kullanılarak yapılmış betimsel bir çalışmadır. Veriler, doküman analizi ve görüşme yoluyla toplanmış, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Koronavirüs salgını ile birlikte Kosova Cumhuriyeti'nde okullarda eğitime ara verilmiş, ulusal düzeydeki sınavlar ise önce ertelenmiş, sonra da iptal edilmiştir. Okullarda eğitim yerine, çevrim içi platformlarda toplantılar gerçekleştirilmiş, bunun yanı sıra televizyon kanalları ve Youtube üzerinden konu anlatımlı videolar yayınlanmıştır. Türkiye'nin sanal eğitim platformu olan Eğitim Bilişim Ağı (EBA), Kosova Türk toplumu tarafından ilk defa kullanılmaya başlanmıştır. Öğretmen ve öğrencilerden derlenen veriler ışığında, söz konusu çalışmanın sonuçları genel hatlarıyla şöyle ifade edilebilir: Geleneksel eğitim, koronavirüs dönemindeki eğitim uygulamalarına göre daha etkin ve işlevseldir; eğitime erişimin sağlanması ve okulu bırakma sayılarının azaltılması konularında, çok daha iyi çözümler sunmaktadır. Bunun yanı sıra, hem bireysel hem de toplumsal sağlığı korumak adına, koronavirüs dönemi uygulamalarının gerekli olduğu düşüncesiyle birlikte, oldukça sınırlı bir görüşe göre, bu sürecin öğretmen ve öğrencilerin teknolojik uygulamalara adaptasyonunu artırdığı sonuçları da elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: eğitim-öğretim, koronavirüs, Kosova Cumhuriyeti, öğretmen ve öğrenci görüşleri.

STUDENT AND TEACHER OPINIONS ON CORONAVIRUS OUTBREAK, EDUCATION AND TRAINING: THE CASE OF KOSOVO

Abstract:

In this study, the state of educational activities in Kosovo during the coronavirus epidemic, the happenings in the education system and the solutions produced were put forward; views of teachers and students on traditional practices in the coronavirus period and before were examined. It is aimed to provide data that will contribute to the relevant literature and opinions of decision makers. The study is a descriptive study using mixed research design. Data were collected through document analysis and interviews, and analysed by content analysis method. With the coronavirus epidemic, education was suspended in schools in Kosovo, and national exams were first postponed and then cancelled. Instead of education in schools, meetings were held on online platforms, as well as videos with lectures were broadcast on television channels and Youtube. Turkey's virtual education platform EBA has been used for the first time by Kosovo's Turkish Community. From the data compiled from teachers and students, the results of the study are as follows: traditional education is more effective and functional compared to the coronavirus period practices, it provides better solutions to the accessibility to education and school's absenteeism reduction. Also, coronavirus period practices are required to protect individual and public health.

Key Words: education, coronavirus, the Republic of Kosovo, teacher and student opinions.

Giriş

Beklenmedik bir anda ortaya çıkan koronavirüs salgını, insanları ve devletleri hazırlıksız yakalamıştır. Başta sokağa çıkma yasağı olmak üzere, tedbir amaçlı yürürlüğe konulan bazı uygulamalar, insanları bir anlamda evlerine hapsedmiş; sosyal mesafe, temizlik uygulamaları, maske kullanımı benzeri uygulama ve tedbirler, kendini yaşam biçimi, ekonomik düzen, üretim düzeni, eğitim uygulamaları, sosyal hayat, seyahat vb. birçok alan üzerinde etkin şekilde göstermiştir. Yeni normların ortaya çıkmasına neden olan bu durum, geleneksel yaşam biçimlerini de neredeyse yeniden şekillendirmiş ve kalıcı etkisi olacağı öngörülen yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçten payını alan sistemlerden biri de eğitim sistemi olmuştur. Okullara gitmek bir anda yasaklanmış, eğitime erişim ve öğretmenin mesleğini icra ediş biçimi başta olmak üzere, eğitim sisteminin birçok temel unsuru yeni biçimlere

bürünmek zorunda kalmıştır. Bu süreç, diğer ülkeler gibi Kosova Cumhuriyeti’ni de etkilemiştir. Kosova Hükümeti’nin ilk tepkisi, Ministria e Shënddësis dhe Mbrojtjes Sociale -Sağlık ve Sosyal Koruma Bakanlığı- (2020)’de ilan ettiği 12 Nisan 2020’de medya yoluyla duyurduğu sokağa çıkma yasağı kararı olmuştur. Birçok tedbir, kısıtlama ve başka yasakları da içeren bu kararın ilk maddesi, eğitim sistemiyle doğrudan ilişkili olacak şekilde, okulların kapatılması üzerine olmuştur. Sonrasında, ilgili başka kararlar da alınmıştır. Bunlar arasından sokağa çıkma yasanın uygulanması, daha sonrasında bir miktar sokağa çıkma yasanın gevşetilmesi, hava yolu ulaşımında kısıtlamalar ilk uygulanan tedbirler arasındadır (Ambasador i Republikës së Kosovës në Republikën e Turqisë, 2020, qershor; Anadolu Ajansı, 2020a; Kosovaport, 2020, Nisan 05; Kosovaport, 2020, Haziran 07; Kosovaport, 2020, Temmuz 13; Lieral Media, 2020). Bu süreçteki yasaklara başkaları da eklenmiştir. “İtalya, yeni tip koronavirüs salgınında risk taşıdıkları gerekçesiyle, Kosova, Sırbistan ve Karadağ’a yönelik karşılıklı ve transit geçiş de dahil olmak üzere, seyahat yasağı getirdi” (Anadolu Ajansı, 2020b). “Avrupa Salgın Merkezi’nin kritik koronavirüs raporunda, Kosova’nın vaka sayısında ilk sırada yer aldığı belirtildi” (Kosovaport, 2020, Temmuz 16). “Vakaların artması üzerine hükümet, Koronavirüs salgınının yayılmasını önlemek amacıyla, 28 maddeden oluşan yeni bir karar onayladı” (Kosovaport, 2020, Temmuz 28). ‘Başbakan Avdullah Hoti, Bakanlar Kurulu Toplantısı’nda, salgında ikinci dalganın yaşandığını ele aldı ve Ulusal Müdahale Planı’nın uygulanmasını istedi” (Botasot.info, 2020). “Başbakan Avdullah Hoti’nin koronavirüs test sonucu pozitif çıktı. Hoti, iki hafta boyunca ev karantinasında kalacak” (tv21.tv, 2020).

Yukarıdaki örnekler paralelinde, Özer’in de ele aldığı gibi, koronavirüs salgını nedeniyle tüm dünyada oluşan yeni durumlarla mücadeleye devam edilmekte; eğitim alanındaki karar vericiler tarafından öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarını, çevrim içi platformlar ve uzaktan eğitim çözümleri aracılığıyla karşılamak için çaba gösterilmektedir (Özer, 2020, 1). Uzaktan eğitim ve onun alt kategorilerinden biri olan çevrim içi eğitim, öğrenme-öğretme ortamı (çevrim içi öğrenme), tüm dünyadaki eğitim sistemlerinin, bu dönemde başvurduğu bir can simidine dönüşmüştür. Genel anlamda uzaktan eğitim, “birbirinden uzaktaki öğrenci ve öğretmenler arasındaki etkileşimin, teknolojik araçlar yoluyla gerçekleştiği bir öğrenme-öğretme sistemi olarak tanımlanabilir” (Karataş, 2008, 1). Kosova özelinde de benzer şekilde, okulların kapatılması ve sokağa çıkma yasağı ile ortaya çıkan bu yeni durumun çözümüne yönelik gösterilen çabanın en uygun, etkin ve ilk yansıması, uzaktan eğitim yolunun tercih edilmesi olmuştur. Kosova’nın, koronavirüs sürecinde kullandığı uzaktan eğitim ortamı; çevrim içi öğrenme ortamında buluşma yoluyla yeni bir çevrim içi ortam oluşturmak, öğrenmeyi destekleyen video temelli ders araç ve gerecini uyarlamak, geliştirmek, hazırlamak ve paylaşmak gibi etkinliklerin yanında, bir kısım idari uygulamaları da kapsamıştır. Ayrıca, Kosova Türk toplumu kapsamındaki öğrenciler ve öğretmenleri için ilave bir uzaktan eğitim yolu veya geleneksel eğitimi destekleme aracı olarak, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı’nca hazırlanan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) sistemi kullanılmıştır.

Geçmişte, mektup, radyo ve TV gibi yollarla uygulama alanı bulan uzaktan eğitimin, koronavirüs dönemi ile eğitim sistemine can simidi olan bir araca dönüşmesi, teknolojinin geldiği nokta ve sunduğu fırsatlar sayesinde olmuştur. Teknolojinin ortaya çıkardığı farklılaşmalar, internetin yaygınlaşması ve internet teknolojilerinin uzaktan eğitimde kullanılmasıyla çeşitlenmiş ve çok daha etkin ve kolay erişilebilir bir konuma taşınmıştır. Bu bağlamda, “çevrim içi öğrenme kavramı da ortaya çıkmıştır” (Üstündağ vd., 2017, 1814). Çevrim içi öğrenme ortamları, “(1) ilişkisel, doğrusal olmayan ve hiyerarşik yapı, (2) gelişmiş çoklu ortam seçenekleri ve (3) çeşitli eş zamanlı ve eş zamansız iletişim olanakları” (Miller vd., 2000, 157) ile yüz yüze eğitim ortamlarından ayrılmaktadır. Koronavirüs dönemi ile yaşanan olağanüstü süreç, Karataş’ın belirttiği üzere öğretim tasarımının “*ortamın tasarlanması, geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi*” şeklindeki zaman gerektiren ve maliyetli işleyiş tasarımına da fırsat vermemiştir (Karataş, 2008, 14). Bu dönemde ortaya çıkan zorunluluklar nedeniyle, en başta icra edilen çözümler, var olan geçmiş birikimlerin olağanüstü bir ortamda hızla uyarlanmasına dayanmıştır.

Kosova Eğitim Sistemi

Kosova Cumhuriyeti, Avrupa’nın Balkanlar bölgesinde genç bir ülkedir. “18 Şubat 2008’de kurulmuştur” (Sipahioğlu, 2009, 21). 1389-1913 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde olan bugünkü Kosova’nın bulunduğu topraklar, geçiş dönemleri göz ardı edilirse, daha sonraları Yugoslavya Krallığı ve Yugoslavya Federasyonu yöntemine geçmiştir. Yugoslavya Federasyonu, altı devlet ile Kosova’nın da yer aldığı iki özerk bölgeden oluşmuştur. Devlet Başkanı Tito’nun ölümü ile ülkede alevlenen iç karışıklıklar, bir taraftan Yugoslavya Federasyonu’nun dağılmasına sebebiyet vermiş, bir diğer taraftan da Kosova’nın bağımsızlığına köprü olmuştur. Kosova, 1999’daki NATO müdahalesiyle durdurulan savaştan sonraki dönemde, 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler Geçici İdari Misyonu (UNMIX) tarafından 1999’da hazırlanan geçici anayasa, bağımsızlık ilanından sonra da kullanılan ilk anayasa olmuştur. Kosova; Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan ile komşudur. Çok etnikli, çok kültürlü ve çok dinli bir ülkedir. Resmî dili, Arnavutça ve Sırpça’dır. 1999 Anayasası’na dayanılarak, 2006 yılında kabul edilen Resmî Dillerin Kullanım Yasası’na göre “Kosova’yı oluşturan toplulukların dili, belediyeler statüsünde resmî dil hüviyetine büründürülmüştür” (Koro, 2014, 13). “Kosova’da her topluluk, anaokulundan üniversite düzeyine kadar ana dilde eğitim alma hakkına sahiptir. 1999’dan beri, Arnavutça, Sırpça, Türkçe ve Boşnakça dillerinde öğretim yapılmaktadır” (Safçı vd., 2008, 17). Kosova’daki eğitim kademeleri, UNMIX döneminde çıkartılan mevzuata göre düzenlenmiştir. Buna göre, üniversite öncesi öğretim “4+4+4 yerine, 5+4+3 sistemine” (Koro, 2014, 15) göre yapılmaya başlanmıştır. Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı’nın 2002’deki düzenlemesi, Safçı ve Koro tarafından (Safçı vd., 2008, 11) verilerle açıklanmıştır. Buradan derlenen verilere göre; yuvalar 9 aydan 3 yaşa kadar, kreşler 3-5 yaş aralığında eğitim vermektedir. Ana sınıflar ve okul öncesi eğitim 5-6 yaş

aralığında; ilkokul birinci kademesi 1’den 5’nci sınıfa kadar 6-11 yaş aralığında; ilkokul (ortaöğretim) ikinci kademesi 6’dan 9’ncü sınıfa kadar 12-15 yaş aralığında; lise ise 10’dan 13’ncü sınıfa kadar 15-19 yaş aralığında eğitim-öğretim gerçekleştirmektedir.

Kosova eğitim sistemine yönelik olarak, 2 Şubat 2007’de “Genel Kapsamlı Kosova Statüsü Anlaşma Önergesi” başlıklı bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ekseninde, “Kosova Cumhuriyeti Belediyeler Eğitim Yasası” (Government of Kosova, 2008) ve “Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi Eğitim Yasası” (Government of Kosova, 2011) çıkarılmıştır. Koro’ya göre bu değişiklikler, “yapısal bir değişikliktir” ve “üniversite eğitimi öncesinde küçük değişikliklerden başka, yeni öğretim program içerikleri ve amaçları geliştirmek yerine, yeterlilik ve öğrenme sonuçlarına yönelen” uygulamaları içerir (Koro, 2014, 16). Bu düzenlemeler ile 13’ncü sınıf kademesi de kaldırılmıştır. Koro vd., (2017)’de yeni öğretim programının 2013/14 öğretim yılında pilot okullarda, 2014/15 – 2018/19 öğretim yıllarında tüm Kosova Cumhuriyeti okullarında uygulanmaya başlamıştır.

Salgın sürecinde, eğitim sisteminde yapılanların ortaya konulması; alanyazına veri temin edecek, karar vericiler ile akademik çalışma yapanların konu üzerine düşünmelerine ve çalışmalarına olanak sağlayacaktır. Bu açıdan, farklı disiplin ve alt disiplin alanlarında koronavirüs dönemine yönelik çalışmaların yapılması önemli ve gerekli görülmektedir.

Bu çalışma vasıtasıyla, koronavirüs döneminde eğitim ve öğretim işindeki özgün durumlar ortaya konulacaktır. Böylelikle, uygulama örneklerine ve gelişmeye açık alanların tespitine fırsat verilmiş olacaktır. Çalışmanın, alanyazına veri temin etmesi, karar vericiler ile akademik çalışma yapanların konu üzerine düşünmelerine yardımcı olması, muhtemel benzeri durumlarla daha etkin baş edilmesine yönelik deneyim paylaşımı sağlaması ve yeni bakış açıları sunması açısından yol gösterici, gerekli ve önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, koronavirüs salgını döneminde Kosova’daki okullarda devreye sokulan çevrim içi platform ve uzaktan eğitim çözümlerini ortaya koymak; öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre geleneksel uygulamalarla, koronavirüs dönemindeki uygulamaları kıyaslamak ve bu suretle alanyazın çalışmaları ile yetkililerin karar alma süreçlerine katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda, aşağıda sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Koronavirüs döneminde, Kosova’da ve Kosova eğitim sisteminde alınan tedbirler ve yürürlüğe konulan uygulamalar nelerdir?

2. Geleneksel eğitim uygulamalarıyla, koronavirüs döneminde yapılan eğitim uygulamaları, etkin ve işlevsel olma durumuna göre, öğretmen ve öğrenci görüşlerine dayanarak analiz edildiğinde neler ortaya çıkmaktadır?

Yöntem

Bu çalışma, karma araştırma desenli ve betimsel temelli bir çalışmadır. Veriler toplanırken, doküman analizi ve görüşme yolu kullanılmıştır. Toplanan verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi ve yorumlama yöntemlerine başvurulmuştur.

Karma araştırma; "araştırma problemini kapsamlı ve çok boyutlu incelemek amacıyla, pragmatist felsefenin ilkeleri doğrultusunda, nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullanarak gerçekleştirilen çalışmadır" (Yıldırım vd., 2018, 232). Betimsel temelli çalışma ise "keşfedici, tanımlayıcı ve açıklayıcı stratejilerin" (Büyüköztürk vd., 2012, 24) kullanıldığı çalışmalardır.

Çalışma Grubu ve Veri Kaynakları

Çalışma, veri toplamak için olağanüstü olumsuzlukların olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu olumsuz durum, koronavirüs salgını kısıtlama ve tedbirlerinden ortaya çıkmıştır. Bu durum Kosova Eğitim Bilim ve Teknoloji Bakanlığında alınan veri toplama iznine de yansımıştır. Bakanlık, görüşmelerin yüz yüze değil internet araçları ve telefon gibi dijital yollarla yapılması şartıyla veri toplama iznini onaylamıştır. Bunların bir sonucu olarak veri toplama gruplarına toplu ve geleneksel yollarla ulaşma imkânı olmamıştır. Salgın ile ortaya çıkan durumu olgu ve olaylar etrafında keşfetmeye ve açıklamaya yoğunlaşan bu çalışma, yukarıda açıklanan nedenlerle örneklem seçiminde örneklem büyüklüğünü tespitine de etki etmiştir. Çalışmada, Yıldırım vd. (2018)'nin ele aldığı Amaçlı Örneklem Yönteminin, Kolay Ulaşılabilir Durum Örneklemesi Yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım vd. (2018) bu yöntemde araştırmacıya yakın ve erişilmesi kolay ve mümkün olduğu kadar az sayıya indirgenmiş örneklemle çalışma yapılabileceğini ele alır. Çalışmanın iç ile dış geçerliliğini tehdit etmeyecek yeterli çalışma grubu örneklemine ulaşıldığı algısıyla örneklem sayısının sınırlanabileceğini de ele almıştır.

Bu ekseninde bu çalışmanın veri toplama sürecine yönelik veri toplanacak örneklemelerin tespitiyle başlanmıştır. Bu süreçte Kosova'nın topluluklar temelindeki yönetim yapısı ile eğitim kademeleri de göz önüne alınmıştır. Buna göre Kosova'nın topluluk temelli yapısını, Ülker (2019) Kosova anayasasında yer alan ve bayrağında bulunan yıldızlarla açıklamaktadır. Ona göre Kosova çok kültürlü, çok dilli ve dinli bir ülkedir. Kosova bayrağın da var olan altı yıldız, Kosova'da var olan altı topluluğu ve bunlarla ilişkili on bir topluluğun temsil eder. Kosova'nın bu toplulukları ise şunlardır: Arnavut, Sırp (Sırp, Karadağlı, Hırvat), Boşnak (Torbeş, Gorali), Türk, Rom ve Aşgali ile Mısırlı.

Kosova'daki okulların eğitim kademesi Safçı vd. (2008:11) tarafından şöyle açıklanır: Kosova'da okul öncesi eğitim, dokuz aydan, üç yaşa kadar yuvalarda; üç ile beş yaş aralığında kreşlerde ve beş ve altı yaş aralığında da ana sınıflarda verilmektedir. Temel öğrenim birinci kademesi, altı ile on bir yaş aralığında, bir ve beşinci sınıfları da

kapsar. Alt orta öğretim ise on iki ve on beş yaşları ile altıncı ve dokuzuncu sınıfları da kapsar. Üst orta öğretim ise on beş ile on dokuz yaş aralığında, ondan on üçüncü sınıfları da kapsar.

Çalışma esnasında, amaca yönelik ortaya konulan sorulara cevap bulmak için kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri, doküman analizi yöntemidir. Doküman analizi, Balana'a göre belge incelemesi adıyla anılır ve ona göre belge incelemesi; "araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı, görsel veya işitsel materyallerin çözümlenmesi" (Balaban, 2012, 151) çalışmasıdır. Bu amaçla, çözümlenen materyaller; medya mecrası ve Kosova Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı internet sitesindeki kaynaklar ile alanyazından derlenmiştir.

Görüşme yöntemi, bu çalışma sürecinde veri toplamak için kullanılan bir diğer yöntemdir. Görüşme yöntemi "bireylerin deneyimlerine, tutumlarına, görüşlerine, şikâyetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntemdir" (Yıldırım vd., 2018, 129). Görüşme yöntemi ile yapılan veri toplama sürecinde, öğretmen ve öğrenci görüşlerine başvurulmuştur. Bunun için, yapılandırılmış açık uçlu sorular kullanılmıştır. Bu sorular, araştırmacı tarafından alanyazın ve koronavirüs döneminde yaşananlar bağlamında hazırlanmıştır. Daha sonra bu sorular, Türkçe'den Arnavutça'ya çevrilmiştir. Anlaşılabilirliğini test etmek için Arnavutça sorular, telefon görüşmesi çerçevesinde, çeviriye destek verenlerin de katkısı ile üç öğretmen ve üç öğrenciye uygulanmıştır. Sorular; anlaşılmayan ve görüşüne başvuru alan kişilerin, kapsam içi veya kapsam dışı açıklamaları etrafındaki hususlar da dikkate alınarak güncellenmiştir. Güncellenen sorular, telefon yoluyla veya Google Formlar isimli uygulama aracılığı ile toplanmıştır.

Bu çalışmanın, yapılandırılmış veri toplama araçları ile elde edilen veriler, kolay ulaşılabileceği görüşü etrafında alt orta öğretim ve üst orta öğretim düzeyinde, öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine dayanmıştır. Veri toplama sürecinde görüşüne başvuru alan öğretmen ve öğrenci sayısı ayrı ayrı yirmiyeye yaklaştığında toplanan verilerin benzerliklerinin arttığı algısı oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle yirmi öğretmen ve öğrenci sayısına ulaşıldığında yeteri kadar veri toplandığı kabul edilmiştir.

Bu çalışmanın, çalışma grubundaki örneklemelerin, toplamı, öğrenci veya öğretmen olma durumu, okul türü, cinsiyeti, sayısı ve okulların yer aldığı yerleşim yeri bilgileri Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1: Veri Toplanan Öğrenci ve Öğretmenler Hakkında Demografik Bilgiler çizelgesi

Topluluğu	Öğrenci ve ya öğretmen olma durumu	Okul türü	Cinsiyeti	Sayısı	Okulların yer aldığı yerleşim yeri
Boşnak Toplumu	Öğretmen	Alt orta öğretim	Bay	4	Köy
			Bayan	1	Köy
	Öğrenci	Alt orta öğretim	Bay	1	Köy
			Bayan	6	Köy
Türk Toplumu	Öğretmen	Alt orta öğretim	Bay	3	Şehir
			Bayan	1	Şehir
		Üst orta öğretim	Bay	2	Şehir
			Bayan	1	Şehir
	Öğrenci	Alt orta öğretim	Bay	2	Şehir
			Bayan	1	Şehir
		Üst orta öğretim	Bay	1	Şehir
			Bayan	1	Şehir
Arnavut Toplumu	Öğretmen	Alt orta öğretim	Bay	2	Şehir
			Bayan	1	Şehir
		Üst orta öğretim	Bay	4	Şehir
			Bayan	1	Şehir
	Öğrenci	Alt orta öğretim	Bay	1	Şehir
			Bayan	2	Şehir
		Üst orta öğretim	Bay	4	Şehir
			Bayan	1	Şehir

Veri toplamak için görüşüne başvurulmuş yirmi öğrencinin Çizelge 1’de görüldüğü gibi yedisi, Boşnak Toplumundan; beşi, Türk Toplumundan; sekizi, Arnavut Toplumundandır. Yirmi öğretmenin ise beşi, Boşnak Toplumundan; yedisi, Türk Toplumundan; sekizi, Arnavut Toplumundandır. Bunlar arasında yirmi dördü alt orta öğretim ve on altısı üst orta öğretim kademesindedir. On ikisi köyde ve yirmi sekizi şehirde yaşamaktadır.

Araştırma kapsamında veri toplamak için başvurulmuş yollardan bir diğeri ise yazılı ve görsel kaynaklardır. Bu kaynakların çeşitliliği de koronavirüs salgınınun ortaya

çıkardığı olağanüstü dönemde dikkate alınarak oldukça sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda medya mecraları ve kamu kurumlarının internet kaynakları veriye ulaşılan neredeyse tekel konumundaki kaynaklar olmuştur.

Bu çalışmada, araştırma sorularına cevap olacak veri toplanan öğretmen ve öğrenci görüşlerinin odaklanacağı dönem koronavirüs dönemindeki uygulamalar olmuştur. Benzer şekilde Kosova’da yaşananlarda benzer dönemi kapsamaktadır. Bu eksende verilerin toplanması için referans alınan başlangıç tarihi, Kosova’da koronavirus tedbir ve kısıtlamalarının uygulanmaya başlandığı döneme karşılık gelen Mart 2020’dir. Bu dönemin bitişi ise veri toplamak için yeteri kadar örneklem ile görüşüldü algısının olduğu Ağustos 2020 dönemidir.

Çalışma boyunca, araştırma ve yayın etiği ilke ve kurallarına uyulmuştur. Bu anlamda, başkalarına ait ölçek, anket ve fotoğraf kullanılmamıştır. Ayrıca bu çalışma, insan ve hayvanlar üzerinde yapılmış, klinik ve deneysel bir çalışma da değildir. Araştırma kapsamında veri toplanırken; katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş, araştırmaya katılmanın gönüllük esasına dayandığı ve istedikleri an vazgeçme haklarının olduğu hususları da bildirilmiştir. Ferizay Uygulama Bilimleri Üniversitesi’nden (Universiteri Shkencave Te Arlikea Ferizaj) 27.08.2020 tarih ve 1714/20 sayılı onay ile Etik Kurulu Raporu alınmıştır. Söz konusu kurum, Kosova’da mukim devlet üniversitelerinden biridir.

Verilerinin Analizi

Derlenen veriler; Kosova’ya ve Kosova eğitim sistemine ilişkin bir kısım demografik bilgiler, Kosova’da ve Kosova eğitim sisteminde koronavirüs sürecinde yaşanan ve öne çıkan hususlar, ortaya çıkan yeni ve beklenilmeyen eğitim sistemi uygulamalarını kıyaslamaya yönelik öğretmen ve öğrenci görüşleri etrafındaki kategori ve bunların alt kategorileri ile yorumlanarak betimlenmiştir.

Araştırma kapsamında derlenen verilerle, “homojen, ayırt edici ve objektif biçimde, anlamlı ve bütünsel” (Bilgin, 2006, 19) kategoriler oluşturulmuştur. Çalışmalarda, “mesajlarda gözlenen ve betimlenen öğelerden hareketle bir yorum getirme amacıyla” (Bilgin, 2006, 1) içerik analizi yapılmıştır. Devamında, geleneksel eğitime ve koronavirüs dönemi eğitimine yönelik yorum ve sonuçlar ortaya konmuştur.

Yorumlama ise, toplanan ve içerik analizi ile çözümlenen verilerin, “kendi ortamı içinde araştırmacı tarafından ortaya çıkarılan ve ek bakış açısı sunan; herkes tarafından aynen kabul edilemeyecek öznel bir süreçte” (Yıldırım vd., 2018, 238) betimlenmesine dayanmaktadır.

Bulgular

Araştırmanın amacı doğrultusunda, belirlenen sorular etrafında elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Koronavirüs Döneminde, Kosova'da ve Kosova Eğitim Sisteminde Alınan Tedbirler ve Yapılan Uygulamalar

Kosova Hükümeti'nin aldığı kararların, ortaya koyduğu kısıtlama, tedbir ve yasakların öncüsü ve en önemlisi, Kosova'da koronavirüs salgını hakkında ilk tespitlerin yapılması ile başlamıştır. Hükümet, Sağlık ve Sosyal Koruma Bakanlığı aracılığı ile sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Bunu 11.03.2020 tarihinde, önce medya yoluyla, daha sonra MShëndëtesisë dhe Mbrojtjes Sociale -Sağlık ve Sosyal Koruma Bakanlığının- 18.03.2020 tarih ve 1434/2 sayılı resmi yazısıyla duyurmuştur. Bu kararların ilk maddesi ve giriş cümlesi, Çizelge 1'de görüleceği gibi eğitim-öğretim ile ilişkili olan "Kamu ve özel eğitim kurumlarındaki eğitim süreci, her düzeyde 27 Mart 2020 tarihine kadar durdurulmuştur" ifadesi ile başlayan yasaktır. Bu yasakla, öğrencilerin eğitimine yönelik çözüm arayışları da başlamıştır. Okul yöneticisi, öğretmenler ve belediyelerin girişimleri ile desteklenen çalışmalarla; öğrencilere Whatsapp, Viber gibi iletişim uygulamaları aracılığıyla ödev gönderme ve alma, Google Meeting, Zoom vb. kitlesel çevrim içi uygulamalar ile ders amaçlı öğrencilerle buluşma fırsatları oluşturulmuştur. Ancak Whatsapp, Viber gibi iletişim uygulamalarının kullanımıyla, internet bağlantı maliyeti ve cep telefonu hafızalarının dolması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, söz konusu uygulamalar üzerinden yapılan çalışmalar ya aksamış ya da sürdürülememiştir. Eğitim-öğretim faaliyetleri, Google Meeting ve Zoom gibi uygulamalarla sürdürülmeye çalışılmıştır. Ayrıca (Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit (Eğitim, Bilim, Teknoloji ve Yenilikçilik Bakanlığı), 2020b) öğretmenlerin yer aldığı konu anlatımlı videoları önce Arnavutça, daha sonra Türkçe ve Boşnakça hazırlatarak, devlet televizyonu, Bakanlığın internet sitesi ve Youtube mecralarında yayınlamaya başlamıştır. Öğrencilerin, bu yayınları takip etmeleri telkin edilmiştir.

Kosova'da ve Kosova eğitim sisteminde, koronavirüs döneminin devamında yaşanan gelişmeler, alınan karar, tedbir ve yasaklar, öne çıkan bir kısım hususlar derlenerek, kronolojik sıra ile Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Kosova’da ve Kosova Eğitim Sisteminde, Koronavirüs Döneminde Yaşanan İlgili Bazı Gelişmelerin Kronolojik Sıralaması

Tarih	İçerik	Kaynak
11 Mart 2020	Eğitim, Bilim, Teknoloji ve Yenileşim Bakanlığı (MASHTI), Kosova Hükümeti kararıyla, koronavirüse (Covid - 19) karşı alınan önleyici tedbirler kapsamında, yarından itibaren (12 Mart 2020) 27 Mart 2020’ye kadar, okul öncesi eğitim kurumları ile kamu ve özel sektördeki yükseköğretim kurumları arasındaki tüm kademelerde eğitim sürecine ara verildiğini bildirmiştir.	MASHTI ¹ , (2020a)
12 Mart 2020	Kamu ve özel eğitim kurumlarındaki eğitim süreci her düzeyde 27 Mart 2020 tarihine kadar durdurulmuştur. Yüksek ve orta riskli ülkelere yapılan hava ve kara yolculukları da geçici olarak durdurulmuştur. Polise, tedbirlere yönelik ve sağlık çalışanlarıyla eşgüdümlü çalışması için talimat verilmiştir. Karantina uygulamaları kapsamında, tüm kamusal ve kamusal olmayan spor etkinlikleri, toplantı, konser, konferans vb. faaliyetler, iç mekânda, seyirci/katılımcı olmadan gerçekleştirilmelidir. Hükümetin kararı haricinde, ticari operatörler ve üreticiler tarafından tıbbi malzeme ve ilaçların ihracatı yasaklanmıştır. Koruma ve dezenfeksiyon önerileri kapsamında, otobüs, minibüs vb. ile yüksek riskli ülkelere yapılan uluslararası taşımacılık seferleri durdurulmuştur.	Ministria e Shëndëtesisë dhe Mbrojtjes Sociale (2020)
12 Mart 2020	Eğitim sürecini sona erdirmeye kararına, Kosova’da Sırp nüfusun çoğunlukta olduğu bazı belediyelerde uyulmadığı değerlendirilmiş, bu karara saygı gösterilmesinin beklendiği açıklanmıştır.	MASHTI, (2020b).
12 Mart 2020	Türkiye Cumhuriyeti EBA (Eğitim Bilişim Ağı) ve TRT EBA TV uzaktan eğitim sistemleri, Kosova Eğitim Bakanlığı resmi internet platformları üzerinden de kullanılabilir. Bu bağlamda, T.C. Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk ve Bakan Yardımcısı Mustafa Safran ile Kosova Eğitim, Bilim, Teknoloji ve Yenileşim Bakanı Hykmete Bajrami ve Bakan Yardımcısı Enis Kervan, Kosova Türk Öğretmenler Derneği, T.C. Priştine Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği iş birliği içerisinde.	Kervan, E. (2020b).
03 Nisan 2020	“EBA ve TRT EBA ile Kosovalı soydaşlarımıza uzanıyoruz”	memurlar.net, (2020)

1 MASHTI: Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit (Eğitim, Bilim, Teknoloji ve Yenileşim Bakanlığı).

Tarih	İçerik	Kaynak
05 Nisan 2020	Türkçe 1-9'ncü sınıflar için, Haftalık Uzaktan Eğitim Dersleri Yayın Akışı, Kosova Radyo Televizyonu – RTK2 kanalında saat 12:30'dan itibaren başlayacaktır. Bu kayıtlara, https://emesimi.rks-gov.net/tr/ resmi web sitesinden ve Bakanlığın Youtube adresinden ulaşılabilir.	Kervan, E. (2020a).
26 Nisan 2020	Ölçme ve değerlendirme ile ilgili olarak, öğrencilerin uzaktan eğitim süresindeki çalışmalarını ilişkilendirilerek, kişisel not defterlerine aktarılıp, rapor şeklinde okul yönetimine iletilecektir. Verilen notlar, bir önceki dönem notundan düşük olmayacak ve bunlar okul karnesi ile diplomalarda yer alacaktır. Öğrencinin, notuna itiraz etme hakkı bulunacaktır. Liseye Giriş Sınavı ile Lise Mezuniyet Sınavı'nın yapılacağı tarih ise Mayıs ayında kararlaştırılacaktır.	Kosovaport, (2020, Nisan 26).
08 Haziran 2020	Priştine'de bir okulöncesi (kreş) eğitim kumunda yeni vakaların gözlenmesi üzerine ilgili kreşler kapatılmıştır. Personelin izolasyonu, ilgili kurumların dezenfektasyonu sağlandığı açıklanmıştır.	Kosovaport, (2020, Haziran 08).
15 Haziran 2020	Sağlık Bakanı Armend Zemaj, "Koronavirüsün Yayılmasını Engelleme Kılavuzu" yayınlanmıştır	Kosovaport, (2020, Haziran 15).
18 Haziran 2020	Kosova'da vaka sayılarındaki ciddi artışın ardından, Eğitim Bakanlığı, Kosova Ulusal Halk Sağlığı Enstitüsü'nün önerisi üzerine, 23 Haziran'da yapılacak Liseye Giriş Sınavı ile 4 Temmuz'da yapılacak Lise Mezuniyet Sınavı'nın Ağustos ayına ertelenmesi kararını aldı.	Kosovaport, (2020, Haziran 18).
21 Haziran 2020	Kosova Eğitim Bakanlığı, 2020-2021 Eğitim Öğretim yılında üç aşamalı bir eylem planı hazırlanmıştır. Bu eylem planında ilki 1 Eylül, ikincisi 7 Eylül ve üçüncüsü de 10 Eylülde uygulamaya konulacağı, ayrıca Belediyelere ilave maddi kaynak ayrıldığı da belirtilmiştir.	Kosovaport, (2020, Haziran 21)
28 Temmuz 2020	Kosova Ulusal Halk Sağlığı Enstitüsü, 15 Ağustos 2020 tarihine kadar Eğitim ve Bilim Bakanlığı ve Belediye Eğitim Müdürlükleri ile iş birliği içinde, 2020/2021 yeni eğitim-öğretim yılına ilişkin Öğretim Düzenleme Rehberi hazırlamakla hükmü getirmiştir.	Kosovaport, (2020, Temmuz 28).

Tarih	İçerik	Kaynak
06 Ağustos 2020	Eğitim Bakanlığı'nın kararı ile 20 Ağustos 2020 tarihinde düzenlenmesi planlanan 2019/2020 eğitim yılı Liseye Giriş Sınavı, koronavirüs salgını nedeniyle ülkenin geçtiği süreç göz önünde bulundurularak, öğrencilerin, öğretmenlerin ve eğitim kurumlarındaki görevliler ile vatandaşların sağlığının korunması açısından iptal edilmiştir.	MASHTI, (2020a; 113-68 ve 06.08.2020 tarihli karar)
07 Ağustos 2020	Salgınla Mücadele Yasa Tasarısı, ilk oylamada kabul edilmiştir.	Kosovaport, (2020 Ağustos 07).
12 Ağustos 2020	Kosova Eğitim Bakanı Ramë Likaj, öğrencilerinin okullarda ders yapmalarının beklendiğini, belediyelerin, okullarda dezenfeksiyon çalışmalarını gerçekleştirdiğini ve Kosova Ulusal Halk Sağlığı Enstitüsü'nün belirlediği tüm tedbirlerin uygulanacağını da söyledi.	Kosovaport (2020, Ağustos 12).
13 Ağustos 2020	Eğitim sektörünü destekleyen paketin de yer aldığı "365 Milyon Avro" ekonomik kurtarma paketi çalışmaları devam etmektedir.	Kosovaport, (2020, Ağustos 13).
14 Ağustos 2020	Kosova'nın, Arnavutluk, Kuzey Makedonya ve Sırbistan ile olan sınır kapıları açılmıştır. Kosova'ya girişlerde, koronavirüs testi talep edilecektir.	Kosovaport, (2020a, Ağustos 14).
	Kosova Ulusal Halk Sağlığı Enstitüsü Müdürü Naser Ramadani, 1-5'nci sınıf öğrencilerinin okulda eğitim alması, 6-9'ncü sınıf öğrencileri ile lise öğrencilerinin ise karma eğitim alması ihtimali üzerinde durulduğunu ifade etti. Ramadani ayrıca, üniversite eğitiminin çevrim içi şekilde yürütüleceğini kaydetti.	Kosovaport, (2020b, Ağustos 14).
17 Ağustos 2020	Liseye kayıt başvuruları, 21 Ağustos Cuma gününe kadar devam edecektir. Liseye Giriş Sınavı'nın iptal edilmesi nedeniyle, liseye başvuru sürecinde, öğrencilerin 6-9'ncü sınıflar arasındaki karne notu ortalaması esas alınacaktır.	Kosovaport, (2020, Ağustos 17).
27 Ağustos 2020	Okulların açılması 14 Eylül'e ertelendi.	Kosovaport, (2020, Ağustos 27).

Kosova'da koronavirüs görülmesiyle birlikte, yukarıda ifade edildiği ve Çizelge 2'de de belirtildiği gibi okullar, 12 Mart tarihi itibari ile kapatılmıştır. Devamında ise toplum sağlığının önemsendiğini ele alan açıklamalar yapılmış ve konulan tedbirlere uyulması istenmiştir. Ayrıca Ulusal düzeydeki sınavların yapılacağı, okulların kademeli olarak açılacağı, mali kaynak desteği sağlanacağı, salgına yönelik alınması gereken tedbirleri konu eden rehberlerin hazırlandığı da açıklanmıştır. Ancak yüz yüze eğitimi konu eden geleneksel uygulamalara dönüş girişimleri; salgına dayalı gerekçelerle, genelde birkaç gün ve ya birkaç hafta gibi kısa süre sonra erteleme, uzatma, iptal, yerine koyma gibi farklı seçeneklerdeki yeni açıklamalarla iptal etme cihetine gidilmiştir.

Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre, Salgın Öncesi Geleneksel Eğitim Uygulamaları ile Koronavirüs Dönemindeki Eğitim Uygulamalarının Etkinliği-İşlevselliği

Araştırmanın olgunlaştırılması açısından, geleneksel öğrenme ortamı ile koronavirüs salgınıyla birlikte başlatılan çevrim içi öğrenme ortamını kıyaslamak amacıyla, ilgililerin görüşlerine dayanan bir kısım bulgular derlenmiştir. Bu bulgular, söz konusu iki öğrenme ortamından hangisinin görece daha iyi olduğunu ve bunun gerekçelerini konu edinmektedir. Öğretmen ve öğrenci görüşlerinin analizi ve yorumlanmasına dayanan bu kıyaslamalar, elde edilen verilerin kategori ve frekans sayılarıyla birlikte alt kategorilere ayrılarak sunulmuştur. Bu doğrultuda, 20'si öğretmen ve 20'si öğrenci olmak üzere toplam 40 kişinin görüşüne başvurulmuştur. Verilerin analizi sonucunda, öğretmenlerin 15'i ile öğrencilerin 12'si geleneksel öğretimin, öğretmenlerin 5'i ile öğrencilerin 8'i de çevrim içi öğretimin daha etkin olduğu görüşünü ifade etmiştir. Katılımcıların, bu görüşlerini desteklemek için yaptıkları açıklamalar, Çizelge 3'de gösterildiği üzere "İyi", "Kötü", "Dolaylı Gerekçeler" ve "Yorumdan Uzak İfadeler" olmak üzere dört kategoride toplanmıştır.

Çizelge 3. Geleneksel Öğrenme Ortamı ile Koronavirüs Salgınıyla Birlikte Başlatılan Çevrim içi Öğrenme Ortamının Kıyaslanması

Kategori	Alt kategori ile görüşlerin öğretmen/öğrenci tarafından onaylanma sıklığı
İyi	Çevrim içi ortam/ortamda (17/5); • Öğretmen ve öğrenci etkileşimini daha iyi kılar (4/2);• Teknoloji okuryazarlığını geliştirir (3/1);• Öğretmen, daha aktiftir (3/0);• Öğrencinin ilgisi, daha çoktur (2/1);• Daha çok sayıdaki öğrenciyle ders yapılabilmektedir (2/0);• Daha yaratıcı ve araştırmacıdır (1/0);• Öğretimin yanında, ölçme-değerlendirme yapma fırsatı da vardır (1/0);• Daha esnek, zamana çok bağlı değildir (1/0);• Bir sınıfa kapanmıyorsunuz (0/1).

Kötü	Çevrim içi ortam/ortamda (19/5); • Önemli oranda öğrenci, etkileşime katılmaz (5/1); • Öğrencinin ilgisi, daha azdır (5/2); • Ağ veya telefon bağlantısında, neredeyse her öğrenci sorun yaşamıştır (2/4); • Ders araç ve gereçlerinin oldukça sınırlı bir kısmına erişilir (2/0); • Öğrencinin, sürece dahil edilmesi daha zordur (1/1); • Bazı öğrencilerin evde kalması, psikolojik sorunlara da yol açabilir (1/1); • Öğrenciler bilinçli olarak ses çıkararak, sınıf içi etkileşime zarar verebilir (1/1); • Öğrenme becerileri, gerçekçi olmayan bir şekilde ölçülür ve değerlendirilir (1/0); • Bazen, ders sırasında elektrik veya ağ kesintisi oluşmakta, bu ise öğrenme iklimini olumsuz etkilemektedir (1/0).
Dolaylı gerekçeler	Çevrim içi ortam/ortamda (21/13); • Sağlığımızı koruma fırsatı verir (6/5). • Salgın ile ilgili durum sakinleşmiyorsa, çevrim içi öğrenme yöntemi etkili yöntemdir (7/2); • Bir şey öğrenmemek yerine, online eğitimle en azından bir şeyler öğrenmek daha iyidir (2/2); • Geleneksel öğretimin yerini tutamaz; ama, yapılacaksa katı kurallarla yapmak gerekir (3/0); • Kendimizi ve ailemizi kurtardık (0/3). • Koronavirüs döneminde, öğrencilerin eğitime dahil edilmesi ve öğrenci gelişimi için çok önemlidir (2/1); • Öğrenci eğitim fırsatı yakalarken, okul çok fazla para harcamadan, evde eğitim-öğretim verme fırsatı yakaladı (1/0).
Yorumdan uzak ifadeler	Çevrim içi veya geleneksel ortam/ortamda (3/14); • Çevrim içi eğitim/ortam iyidir (2/4); • Çevrim içi öğrenme sürecinde, herhangi bir sorun yaşamadık (0/2); • Benim açımdan, olumsuz tarafı yok (0/2); • Pozitif (0/2); • Geleneksel bir ortamda öğretmek, daha iyidir (0/2); • Çevrim içi öğrenme, uygun değildir (0/1); • Çevrim içi öğrenme, çok az etkilidir (0/1); • Arada sırada kullanmak güzel, maliyetleri azaltır (1/0).

Öğretmen ve öğrenci görüşleri analiz edilerek, elde edilen Çizelge 3'deki bulgular yorumlandığında şu sonuçlara varmak mümkündür:

Öğretmen ve öğrenci görüşlerine konu olan ve en çok ifade edilen görüşler, hem kategori hem de alt kategori bazında "Dolaylı Gerekçeler" başlıklı kategori olmuştur. Yine, "Sağlığımızı koruma fırsatı verir (6/5)" ve "Salgın ile ilgili durum sakinleşmiyorsa, çevrim içi öğrenme yöntemi etkili yöntemdir (7/2)" ifadeleri, en çok bildirilen görüşlerdir. Bu ve devamında, bu görüşleri destekleyen "Bir şey öğrenmemek yerine, online eğitimle en azından bir şeyler öğrenmek daha iyidir (2/2)" ile "Geleneksel öğretimin yerini tutamaz; ama, yapılacaksa katı kurallarla yapmak gerekir (3/0)" gö-

rüşleri, şu şekilde yorumlanabilir: Çevrim içi öğrenme, bir zorunluluk sonucu ortaya çıkmıştır. Geleneksel öğretimin yerini tutmaktan uzaktır. “Yorumdaki Uzak İfadeler” kategorisi, bu çıkarımın aksi bazı görüşler içerse de “Geleneksel bir ortamda öğretmek, daha iyidir (0/2)”, “Çevrim içi öğrenme, uygun değildir (0/1)”, “Çevrim içi öğrenme, çok az etkilidir (0/1)” görüşleriyle de söz konusu çıkarımı desteklemektedir.

Çevrim içi ortamın iyi ve kötü olma durumunu ifade eden bir kısım görüşlerin, toplamda bazı çelişkiler barındırdığı da anlaşılmaktadır. Buna göre, “İyi” kategorisindeki “Öğretmen ve öğrenci etkileşimini daha iyi kılar (4/2)” ile “Kötü” kategorisindeki “Önemli oranda öğrenci, etkileşime katılmaz (5/1)” görüşleri buna örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde “Öğrencinin ilgisi daha çoktur (2/1)”, “Öğrencinin ilgisi daha azdır (5/2)” ifadelerindeki çelişkiler de örnek olarak verilebilir. Bu görüşler birlikte değerlendirildiğinde, “etkileşim” kavramı etrafında bir denge görülürken, “öğrenci ilgisi” kavramı etrafında geleneksel öğretimin daha etkin sonuçlar sağladığı sonucuna varmak mümkündür.

Bunların dışında, çevrim içi ortamın “Teknoloji okuryazarlığını geliştirdiği (3/1)”, “Öğretmeni, daha aktif kıldığı (3/0)”, “Daha çok sayıdaki öğrenciyle ders yapılabilme fırsatı sunduğu (2/0)” gibi avantajlar sağladığı da düşünülmektedir. Buna karşın, çevrim içi ortamın, “ağ veya telefon bağlantısında sorun (2/4)”, “ders araç ve gereçlerinin bir kısmına sınırlı erişim (2/0)” ve “elektrik veya ağ kesintisi (1/0)” gibi problemlerin yaşanmasına neden olduğu yönündeki kaygıların ortaya konulduğu da deneyimlenmiştir.

Tartışma ve Sonuçlar

Resmi dili Arnavutça ve Sırpça olan; 1999’dan beri Arnavutça, Sırpça, Türkçe ve Boşnakça dillerinde öğretim yapan; üniversite öncesi öğretimde 5+4+3 kademesini kullanan Kosova’da, koronavirüs hastalığının görüldüğü ilk günlerden itibaren, okullardaki eğitim ve öğretime ara verilmiştir.

Sonrasında, eğitim ve öğretim işini aksatmamaya yönelik bir kısım girişimlerde bulunulmuştur. Whatsapp, Viber gibi iletişim araçları ile ödev göndermek-almak, bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca Google Meeting, Zoom vb. çevrim içi toplantı uygulamalarıyla öğretmen ve öğrenciler bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Bakanlık, öğretmenlerin konu anlatımı yaptığı videolar hazırlamış; bunları, devlet televizyonu, Bakanlık internet sayfası ve Youtube mecralarında yayınlamış, öğrencileri de bu yayınları izlemeye yönlendiren açıklamalar yapmıştır.

Devam eden süreçte, ortaya çıkan ölçme ve değerlendirme ihtiyacı için, gelişen durumun doğasına uygun yeni yollar ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, bir önceki dönemde aldığı nottan daha az olmamak üzere, öğrencinin ders başarısı, çevrim içi uygulamalarla yapılan buluşmalardaki etkileşimi de dikkate alınarak başarı notunun belirlenmesi ve kullanılması kararlaştırılmıştır.

Kitlesel buluşmalarla yapılabilecek olan Liseye Giriş Sınavı ile Lise Mezuniyet Sınavı, kararlaştırılan tarihin yaklaşması üzerine ertelenmiş ve son olarak da tüm tarafların sağlığını korumak gerekçesiyle iptal edilmiştir.

Yeni eğitim-öğretim yılı başlangıcının yaklaşmasıyla birlikte ise okulların açılıp açılmayacağı, açılacaksa nasıl açılacağına yönelik sorular öne çıkmıştır. Bu soruların cevapları birkaç kez ertelenmiş, bununla beraber çok seçenekli ve kademli bazı yöntemler gündeme getirilmiştir. Buna göre 1-5'nci sınıf öğrencilerinin okullarda, 6-9'ncü sınıf öğrencileri ile lise öğrencilerinin hem okullarda, hem de çevrim içi ortamlarda olmak üzere karma eğitim-öğretim yapmaları önerileri ortaya konulmuştur. Üniversite eğitimine ise çevrim içi usullerle devam edileceği bildirilmiştir. Alternatif olarak, 1'nci, 2'nci, 6'ncı ve 10'ncü sınıf öğrencilerinin okula devam etmesi ve ilk aşamanın 1 Eylül'de, ikincisinin 7 Eylül'de ve son aşamanın 10 Eylül'de yürürlüğe girmesi öne sürülmüştür. Ancak, 27 Ağustos 2020 tarihinde alınan karar ile "01 Eylül 2020'de başlaması kararı alınan eğitim-öğretim faaliyetlerinin, salgın riskine karşı alınan tedbirler kapsamında 14 Eylül'e ertelendiği" açıklanmıştır.

Öğretim sisteminin, "öğrenen, öğrenme stratejisi, öğrenme malzemesi, öğretmen ve öğrenme ortamı" (Bacanlı, 2004, 145-158) gibi unsurları vardır. Bu unsurlar, birbirleriyle uyumlu biçimde işe koşularak, öğretim planlaması yapılır. Oysa koronavirüs salgını nedeniyle, olağanüstü bir durum ortaya çıkmıştır. Bu olağanüstü durum, öğretim sisteminin tüm unsurlarını, geleneksel ortamda olduğu gibi eğitim-öğretim ekseninde etkin bir şekilde işe koşmaya fırsat vermemiştir. Bu durumu, işbu çalışmanın bulgular bölümünde yer alan verilerde de görmek mümkündür. Koronavirüs salgını ile birlikte, Zoom ve Google Meeting gibi popüler uygulamalar, öncelikle tercih edilerek kullanılmıştır. Asıl amacı grup buluşmalarına hizmet etmek olan bu uygulamalar, "kitlesele açık çevrim içi derslerin bir türü olan ve genellikle çevrim içi ortamlardaki tartışma ve paylaşımlara dayanan" (Rodriguez, 2012, 2) Edmodo gibi uygulama örnekleriyle önemli oranda benzerlik göstermektedir. Edmodo uygulaması "öğrencilerini başarılarından dolayı, sistemde bulunan ve çeşitli anlamları olan rozetlerle ödüllendirebilme" (Alemdağ, 2013, 81) imkânıyla öğrencinin ilgisini artırabilmektedir. "Öğretmen ve öğrencilerin, her Alemdağ türlü ders içeriklerini paylaşmasına, ödev ve sınav gibi sınıf içi faaliyetlerinin takibine ve iş birliği içinde çalışmalarına da" (Kılıçkaya, 2012, 7) katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Bu tür uygulamalarda, "topluluk oluşturmak ve oluşturulan toplulukları yönetmek kolaydır" (Kongchan, 2013, 629). Ayrıca bu tür uygulamalar, ölçme ve değerlendirme için portfolyo verilerinin teminine ve bunların farklı biçimlerde kaydına da imkân sağlar. Öğrencinin isteklendirilmesine, ders içi etkileşimini güçlü kılmaya zemin hazırlar. Ancak, koronavirüs döneminde bir zorunluluk sonucu kullanılan çevrim içi uygulamalar, Kosova örneğindeki öğretmen ve öğrencilerden derlenen verilere göre, mevcut haliyle, geleneksel öğretimin yerini tutmaktan uzaktır. Ayrıca, öğrencinin ilgisini sağlamada ve etkileşimini etkin kılma açısından da geleneksel ortama göre daha zayıftır. Ağ veya telefon bağlantısı, ders araç ve

gereçlerinin bir kısmına sınırlı erişim ve elektrik kesintisi gibi sorunlar da aksaklıkların yaşamasına neden olmaktadır. Bu zayıflıkların dışında, sınırlı da olsa, bir kısım iyi yanları da olduğu, öğretmen ve öğrenci görüşlerine yansımıştır. Buna göre çevrim içi ortam, teknoloji okuryazarlığını geliştirmede, öğretmeni daha aktif kılmada ve daha çok sayıdaki öğrenciyle ders yapılabilme fırsatı sunmada katkılar da sağlamaktadır.

Çevrim içi uygulamaların, etkileşimi etkin kılması hakkında da -"iyi" ve "kötü" kategorileri altındaki söz konusu görüşlerin, birbirine zıt kutuplarda yer almalarına rağmen- önemli oranda görüş derlenmiştir. Yukarıda açıklandığı gibi, çevrim içi uygulamalar "ilgiyi sağlamada", geleneksel uygulamalara göre kötü görünmektedir. Bu durumu, çevrim içi öğrenme ortamlarının "kendine özgü olumlu ve olumsuz yanları" (Üstündağ vd., 2017, 1816) ile ilişkilendirmek mümkündür. Özgün şartların; öğretim sisteminin unsurlarından teknoloji tercihi, öğretmenin konumu, öğrencinin bireysel farklılıkları, özellikle salgın dönemine has öğrenci ve öğretmenin ortamı, teknoloji okuryazarlığı gibi hususlara dayanıyor olabileceği düşünülmektedir.

Çevrim içi ortamlarda daha çok üç tür etkileşim biçimi konu edilir ve bu etkileşim biçimleri Moore'ye göre, "öğrenen-içerik, öğrenen-öğretim elemanı (eş zamanlı veya eş zamansız olabilir) ve öğrenen-öğrenen (eş zamanlı veya eş zamansız olabilir)" olarak sıralamıştır (Moore, 1989, 1). Çevrim içi ortam hakkında "Öğretmen ve öğrenci etkileşimini daha iyi kılar (4/2)" görüşleri yanında, "Önemli oranda öğrenci, etkileşime katılmaz (5/1)" ve "Öğrenci ilgisi, daha azdır (5/2)" şeklindeki aksi görüşlerin de bulunması; etkileşimdeki muhtemel zafiyetin, çevrim içi uygulamalara konu olan etkileşim biçimlerinin tam olarak işe koşulmamasından/koşulamamasından kaynaklanmış olabileceğini de akla getirmektedir.

Teknolojinin farklılaşması ve bilişim teknolojisinin eğitim sistemini daha çok etkilemesi, bir anlamda bağlantıcı öğrenme yaklaşımını, alanyazın çalışmalarında daha çok görülmesine neden olmuştur. Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, öğrenciyi sistemde tutmaktaki zorluğun, bu kapsamdaki bilgi ve uygulama eksikliklerinden kaynaklanmış olabileceği de ifade edilebilir. Bir açıdan nitelikli öğretim tasarımıyla da ilişkili olan bu durum, "öğretim elemanının bağlılığı ve öğrenciyle kurmuş olduğu etkileşim"deki (Özcan, 2019, 1) zayıflıktan kaynaklanıyor da olabilir. Halihazırdaki durum, bağlantıcı öğrenme yaklaşımının, "öğrenenlere etkin katkı sağlayan, bağlı katılımcı, bağlı gizlenen katılımcı ve bağlanmayanlar olarak sınıflandırılan, öğrenme sırasında farklı sosyal ağ yapılarının ve öğrenme ağlarının oluşması" (Wang vd., 2018, 10) düşüncesiyle de ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, "bağlantıcı öğrenme yaklaşımı" etrafındaki uygulamaların işe etkin koşulmamasını irdeleyen, yeni akademik çalışmaların yapılması da önerilmektedir.

Araştırmanın bulguları, öğretmenlerin yüz yüze öğretim ortamlarını, sosyal ağlarla bütünleştirmelerinin önemini ve etkililiğini ortaya koymuştur. Bu sebepten, benzeri uygulamaların hayata geçirilişinde, Çimen ve Yılmaz'ın çalışmasında belirtildiği gibi

“teşvik edici tedbirler alınması ve bu yönde mekanizmalar sunulması” da önerilmektedir (Çimen vd., 2017, 104). Ayrıca salgını sürecinde çevrimiçi uygulamaların gelecekteki eğitim sistemine uyarlanabilmesi için öğretmen ve öğrenen görüşlerinin analizine dayana yeni çalışmaların yapılması da önerilmektedir.

Teşekkür

Araştırma sürecindeki Arnavutça’ya çeviri desteklerinden dolayı, Urata Agagjushi ve Filiz Pasoma’ya teşekkür ederim.

Veri Toplama İzin Belgesi ve Etik Kurul Kararı

Kosova Eğitim, Bilim, Teknoloji ve Yenileşim Bakanlığı’ndan, 15.06.2020 tarih ve 3:1135-1 sayılı onay ile okul ve çevresindeki kişilerden, dijital yolla veri toplanması konusunda izin alınmıştır.

Çalışmada, araştırma ve yayın etiğine yönelik ilke ve kurallara uyulmuştur. Bu anlamda, başkalarına ait ölçek, anket ve fotoğraf kullanılmamıştır. Ayrıca bu çalışma, insan ve hayvanlar üzerinde yapılmış, klinik ve deneysel bir çalışma da değildir. Araştırma kapsamında, veri toplama süreci ve etik ilkelere yönelik olarak, Ferizay Uygulama Bilimleri Üniversitesi’nden (Universiteti Shkencave Te Arlikea Ferizaj) 27.08.2020 tarih ve 1714/20 sayılı onay ile Etik Kurulu Raporu alınmıştır. Ferizay Uygulama Bilimleri Üniversitesi, Kosova’da mukim devlet üniversitelerinden biridir.

Kaynaklar

- ALEMDAĞ, E. (2013). Edmodo: Eğitsel Bir Çevrimiçi Sosyal Öğrenme Ortamı. *In İnetTr’13, XVIII. Türkiye’de İnternet Konferansı* 18. cilt (pp. 71-77). İstanbul Üniversitesi, 9-11 Aralık 2013.
- AMBASADOR ı Republikës së Kosovës në Republikën e Turqisë, (2020, Haziran). Njoftim me rendesi, <http://www.ambasada-ks.net/tr/?page=1,8,196>
- ANADOLU Ajansı, (2020a, Mayıs 18). Kosovë, më 18 maj hyn në fuqi faza e dytë e lehtësimit të masave kundër Covid-19. <https://www.aa.com.tr/sq/ballkani/kosov%C3%AB-m%C3%AB-18-maj-hyn-n%C3%AB-fuqi-faza-e-dyt%C3%AB-e-leht%C3%ABsimit-t%C3%AB-masave-kund%C3%ABr-covid-19/1842500>
- ANADOLU Ajansı, (2020b, Haziran, 16). *Italia ndalon hyrjen edhe nga 3 vende të tjera të Ballkanit, përfshirë Kosovën.* <https://www.aa.com.tr/sq/bota/italia-ndalon-hyrjen-edhe-nga-3-vende-t%C3%AB-tjera-t%C3%AB-ballkanit-p%C3%ABrfshir%C3%AB-kosov%C3%ABn/1912888>
- BALABAN-SALLI, Jale (2012). Verilerin Toplanması, (Ed. A. Şimşek), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- BACANLI, Hasan (2018). Gelişim ve Öğrenme, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara.
- BİLGİN, Nuri (2006). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknik ve Örnek Çalışmalar, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- BOTASOT.info (2020, Temmuz 29). *Rëndohet situata me covid-19, hoti kërkon të aktivizohet plani i reagimit kombëtar*, <https://www.botasot.info/aktuale-lajme/1344637/rendohet-situata-me-covid-19-hoti-kerkon-te-aktivizohet-plani-i-reagimit-kombetar/>
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş., ÇAKMAK, E. K., AKGÜN, Ö. E., KARADENİZ, Ş. ve DEMİREL, F. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Yayınları, Ankara.
- ÇİMEN, A. ve YILMAZ, M. B. (2017). “Nasıl Bir Harmanlama? Karma Öğrenmede Sosyal Ağların Lise Düzeyinde Erişi ve Ağ Kullanım Davranışlarına Etkisi”, *Eğitim ve Bilim*, 20 Ağustos 2017, Cilt 42, S 191, ss. 19-107.
- GOVERNMENT of Kosova, (2008). *Ministry of Education, Science and Technology, law on education in the municipalities in the Republic of Kosovo* No.03/L-068, 2008. http://www.masht-gov.net/advCms/documents/09_2008_03_L068_en.pdf
- GOVERNMENT of Kosova, (2011). *Kosova Cumhuriyeti Üniversite Öncesi Eğitim Yasası*, sayı 04/L-032, 2011
- KARATAŞ, Serçin (2008). İnternet Temelli Eğitim, Bölüm-1: *Temel Kavramlar ve Kuramsal Temeller* (1-30), Nobel Yayınları, Ankara.
- KERVAN, Enis (2020a). *Bildiri*, <https://www.facebook.com/enis.kervan>
- KERVAN, Enis (2020b). *Açıklama*, <https://www.facebook.com/enis.kervan>
- KILIÇKAYA, Ferit (2012). Edmodo: Make Your Language Classroom a Community. *The AATSE-EL Newsletter*, Şubat 2012, Cilt 55, Sayı 1, ss. 7-10.
- KONGCHAN, Chada. (2013). How Edmodo and Google Docs Can Change Traditional Classrooms. *The European Conference on Language Learning 2013*, The International Academic Forum (IAFOR), United Kingdom, ss. 629-637.
- MOORE, G., Micheal (1989). Editorial: Three Types of Interaction, *American Journal of Distance Education*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 1-7.
- KORO, Bedrettin (2014), Kosova Cumhuriyeti İlköğretim Okullarının Tarih Dersi Müfredatında ve Ders Kitaplarında Balkan Savaşları, Ayırbaşım, Prizren.
- KORO, B., KERVAN, S., VOLKAN, O., YILDIRIM, S. ve BAY, E. (2017). Kosova Eğitim Raporu – 2017. (Ed.: CELKAN, H. Y.), Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları, Pegem Yayınları, Ankara.
- KOSOVAPORT, (2020, Nisan 5). *Dikkat! Sokağa çıkabileceğiniz saatler her üç günde bir değişecek*, http://www.kosovaport.com/dikkat-sokaga-cikabileceginiz-saatler-her-uc-gunde-bir-degisecek/?fbclid=IwAR3Puppa43Body1Asl2Ihcq_VIPdbmCGNnv8MoGraY-S2jZy8zuP5jWclzTM
- KOSOVAPORT, (2020, Nisan 26). *Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin değerlendirilmesine ilişkin karar*, <http://www.kosovaport.com/uzaktan-egitim-surecinde-ogrencilerin-degerlendirilmesine-iliskin-karar/?fbclid=IwAR2BJ-T8AONHwLUJVZ1p6IAhI4bH09lgHmKdJv94owZ1WLObaoC70VU6eJg>

- KOSOVAPORT, (2020, Haziran 07). *Ekonomide yüzde 3'lük küçülme bekleniyor*, http://www.kosovaport.com/ekonomide-yuzde-3luk-kuculme-bekleniyor/?fbclid=IwAR37B3jq-x2Cg-ZITTFWrMufleVqwTo6MyWSa00fuB68ZtRtbkXy_ovnB8V4
- KOSOVAPORT, (2020, Haziran 08). *Priştine belediye başkanı, kapatılan kreşlerle ilgili detayları paylaştı*, <http://www.kosovaport.com/pristine-belediye-baskani-kapatilan-kreslerle-ilgili-detaylari-paylasti/?fbclid=IwAR315Bt3tvDYtD5LB82WxVMrFB61PCLVV-RJP7rNIVQQw7hOLSXtmM6IF64>
- KOSOVAPORT, (2020, Haziran 15). *Virüsün yayılmasını engelleme kılavuzu tanıtıldı*, http://www.kosovaport.com/virusun-yayilmasini-engelleme-kilavuzu-tanitildi/?fbclid=IwAR37B3jq-x2Cg-ZITTFWrMufleVqwTo6MyWSa00fuB68ZtRtbkXy_ovnB8V4
- KOSOVAPORT (2020, Haziran 18). *Lise kabul sınavı ve lise mezuniyet sınavı ertelendi*, http://www.kosovaport.com/lise-kabul-sinavi-ve-lise-mezuniyet-sinavi-ertelendi/?fbclid=IwAR1Q-laBM_hPhYvFL1Z-W2atQfgLQCApu2XoWJEQK1je9BkpbqgVM1cqmqz-E
- KOSOVAPORT (2020, Haziran 21). *Kosova Eğitim Bakanlığı okul yılının Eylül'de başlamasını öneriyor*, http://www.kosovaport.com/kosova-egitim-bakanligi-okul-yilinin-eylulde-baslamasini-oneriyor/?fbclid=IwAR37B3jq-x2Cg-ZITTFWrMufleVqwTo6MyWSa00fuB68ZtRtbkXy_ovnB8V4
- KOSOVAPORT (2020, Temmuz 13). *Dört belediyede daha sokağa çıkma yasağı uygulanacak*, http://www.kosovaport.com/dort-belediyede-daha-sokaga-cikma-yasagi-uygulanacak/?fbclid=IwAR0V0gierdYjRW5oc1oQ_R5cGeKO5YgQnPhzBl0CKTTbtul0m74Xq--5g
- KOSOVAPORT (2020, Temmuz 16). *Avrupa'da vaka sayısında Kosova ilk sırada*, http://www.kosovaport.com/avrupada-vaka-sayisinda-kosova-ilk-sirada/?fbclid=IwAR1oXGNqqe0RG-gSZU6NIBz1JfuFv8GMzPD65G_6IK_oXc8iOqU-GZpTLGFU
- KOSOVAPORT (2020, Temmuz 28). *Kosova Hükümeti'nden yeni koronavirüs tedbirleri*, <http://www.kosovaport.com/kosova-hukümetinden-yeni-koronavirus-tedbirleri/?fbclid=IwAR-2d1PwVahbWCv9GRSCRo5aYK3GEWh4N49CEUbKwQYNcO-ghiDEvIPpQQ>
- KOSOVAPORT (2020, Ağustos 07). *Salgınla mücadele yasa tasarısı ilk oylamada kabul edildi*, http://www.kosovaport.com/salginla-mucadele-yasa-tasarisi-ilk-oylamada-kabul-edildi/?fbclid=IwAR2Zx69Ol-eD3IRyPXw7nWrFyHCBWgxOMPm2B0GAMfjc5fu3o1_cnk8lnQ
- KOSOVAPORT (2020, Ağustos 12). *1. ve 2. sınıflar 1 Eylül'de ders yapacak*, http://www.kosovaport.com/1-ve-2-siniflar-1-eylulde-ders-yapacak/?fbclid=IwAR1AhOfLy3AuMVk6aAUsS8l-DTPYcQxIkMtWwLrJdVn74Kd1_YckS-ik65Vg
- KOSOVAPORT (2020, Ağustos 13). *Hükümet, 365 milyon Euro'luk ekonomik kurtarma programını onayladı*, http://www.kosovaport.com/hukümet-365-milyon-euroluk-ekonomik-kurtarma-programini-onayladi/?fbclid=IwAR1AhOfLy3AuMVk6aAUsS8l-DTPYcQxIkMtWwLrJdVn74Kd1_YckS-ik65Vg
- KOSOVAPORT (2020a, Ağustos 14). *Kosova'ya giriş ve çıkış tedbirlerine devam*, <http://www.kosovaport.com/kosovaya-giris-ve-cikis-tedbirlerine-devam/?fbclid=IwAR05Fi0A3LLng3UogomQD7rzSoRmU3seR26mefp8R3ioPxbUOSqX5xvMJ4>

- KOSOVAPORT (2020b, Ağustos 14). *Naser Ramadani'den yeni eğitim yılı için önemli açıklama*, http://www.kosovaport.com/naser-ramadaniden-yeni-egitim-yili-icin-onemli-aciklama/?fbclid=IwAR1QlaBM_hPhYvFL1Z-W2atQfgLQCApu2XoWJEQK1je9BkpbqgVM1cqmqz-E
- LIERAL Media, (2020, Nisan 11). *Aliu: 18 rastet në Ferizaj u infektuan me Koronavirüs nga një*, <https://literal.media/Aliu-18-rastet-ne-Ferizaj-u-infektuan-me-Covid-19-nga-nje-person-ivetem/84349>
- MEMURLAR.net, (2020, Nisan 3). *TRT EBA TV, Kosava'daki soydaşlarımıza uzanıyor*, <https://www.memurlar.net/haber/896948/trt-eba-tv-kosava-daki-soydaslarimizama-uzaniyor.html>
- MINISTRIA e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit (MASHTI), (2020a). *Liseye gëris snavi iptal edildi*, http://www.kosovaport.com/liseye-giris-sinavi-iptal-edildi/?fbclid=IwAR3Puppa43Body1Asl2lhqc_VIPdbmCGNnv8MoGraYS2jZy8zuP5jWclzTM
- MINISTRIA e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit (MASHTI), (2020b). *Reagim*. <https://masht.rks-gov.net/article/reagim-5>
- MINISTRIA e Shëndëtesisë dhe Mbrojtjes Sociale (2020). *Kufizimin e Lëvizjes me Automjetet Private ose Shtetërore të Administratës Publike*. 18.03.2020 tarih ve 1434/2 sayılı resmi yazı, <https://new.shendetesia.gov.al/wp-content/uploads/2020/03/168.2-urdher-per-kufizimin-e-lvizjes-me-automjetet-private-ose-shtetere-te-administrates-publike.pdf>
- RODRIGUEZ, Osvaldo (2013). The concept of openness behind c and x-MOOCs (Massive Open Online Courses), **Open Praxis**, Cilt 5, Sayı 1, ss. 67-73.
- SAFÇI, Nazan ve KORO, Bedrettin (2008). *Kosova'da Türkçe Eğitimde Öğretmen Kadrosu*. Türk Öğretmenler Derneği Yayınları, Prizren.
- SİPAHİOĞLU, Bahtiyar (2009). *Tarihi ve Siyasi Yönüyle Kosova*, Bay Yayınları, Prizren.
- ÜLKER, Mehmet. (2019). *Yabancı Dil Öğretimi: Kosova Cumhuriyeti Örneği*. **Education Sciences**, 14 (2), 70-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/44645/470299>
- ÜSTÜNDAĞ, M.T. ve GÜYER, T. (2017). Öğrenenlerin Sosyal Etkileşim Araçlarının Yer Aldığı Çevrim İçi Öğrenme Ortamına İlişkin Uyarılma Tercihleri ve Görüşleri, **International Journal Of Eurasia Social Sciences**, Cilt 8, Sayı 30, ss.1807-1831.
- ÖZCAN, Seher (2019). *Uzaktan Eğitim Veren Kurumlarda Öğretim Elemanlarının Çevrim İçi Öğretime Bağlılığının İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- ÖZER, Mahmut (2020). Educational Policy Actions by The Ministry Of National Education in the Times of COVID-19. **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 28, S 3, ss. 1124-1129.
- TV21.tv, (2020, Ağustos 19). *Kryeministri i Kosovës Avdullah Hoti shërohet nga Covid-19*, <https://tv21.tv/kryeministri-i-kosoves-avdullah-hoti-sherohet-nga-kovid-19/>
- WANG, Qingya; CHEN, Wei ve LIANG Yu (2011). The Effects of Social Media on College Students, Johnson &Wales Üniversitesi, Feinstein Enstitüsü.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.